

Algemene inleiding

In de *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, dl. 86, 1982, p. 143-198 verscheen de *Inventaris van het fonds brouwersambacht op het stadsarchief te Mechelen*. In de inleiding daarop werden de motieven uiteengezet, die tot het stand komen van die inventaris leidden. Het zijn identiek dezelfde die voorop stonden bij het opstellen van onderhavige inventaris.

Het enige verschil bestaat hierin, benevens enkele kleine varianten van typografische aard, dat gemeend werd, om redenen van financiële origine, dat voor de publicatie voortaan geen gebruik meer diende gemaakt van de *Handelingen* van bovengenoemde kring, maar wel van de in 1982 gestarte reeks *Studia et Documenta Mechliniensia*.

Het is de bedoeling voortaan steeds in deze reeks de nog te verschijnen fondsinventarissen van het stadsarchief Mechelen uit te geven. In de eerste plaats van ambachtsfondsen, later eventueel van de kloosterfondsen, deze laatste in aansluiting bij de in 1983 eveneens in bovengenoemde *Handelingen* verschenen *Inventaris van het fonds Leliëndaal op het Stadsarchief te Mechelen*.

Deze wijze van uitgave biedt, afgezien van het financiële, het technische voordeel dat na verloop van tijd de diverse ambachts- of kloosterinventarissen gezamenlijk zullen kunnen gebundeld worden.

Om deze reden ook werd voor deze inventarissen afgestapt van 4°-formaat van het eerste deel der *Studia*-reeks en werd het 8°-formaat gekozen, net zoals voor de *Handelingen*, zodat overdrukken van de bovengenoemde reeks gepubliceerde fondsinventarissen de geplande bundeling per onderwerp (ambachten-kloosters) kunnen aanvullen.

Toelichting bij enkele rubrieken

Zoals dit gebeurde voor de *Inventaris van het fonds brouwersambacht* is het hier de plaats enige commentaren bij een aantal rubrieken van de indeling van deze *Inventaris van het fonds visverkopersambacht* te verstrekken aan de gebruiker ervan teneinde het tot stand komen van zijn inzicht in dit misschien nog weinig vertrouwde bronnenmateriaal en in de problematiek van de vishandel te vergemakkelijken.

Een eerste vaststelling geldt het archieffonds zelf. Zoals blijkt uit diverse bewaarde oude inventarissen (cfr. I) moet het ambacht hierover van oudsher zorgvuldig gewaakt hebben. Vooral in de 2de helft van de 18de eeuw lijkt een min of meer efficiënt klassement ingevoerd te zijn (cfr. nrs. 2, 3 en 4). Dat evenwel reeds in de 2de helft der 16de eeuw embryonair aanwezig was (cfr. nr. 1). Reden hiervoor is wellicht de stilaan stijgende graad van ontwikkeling der ambachtsleden, de toename der *papieren* administratie en misschien ook wel het feit dat de instelling zichzelf in die tweede helft der 18de eeuw steeds meer als een archeologisch monument ging beschouwen en sommige Mechelse *antiquairs*, zoals de onderlegde amateur-historicus J.J.De Munck in haar dienst stonden, zij het dan als notaris of *actuaris*. (1)

Een belangrijk deel van dit archief werd in 1873 aan de Stad Mechelen geschonken door de heer Willemin-De Cocq, vishandelaar en volgens V. Hermans, *Inventaire des archives de la ville de Malines*, dl. VIII, Mechelen, 1894, p. 24 *laatst den* van het visverkopersambacht. (2)

Dit laat ons toe te veronderstellen dat het feitelijke voortbestaan van het ambacht na zijn afschaffing nog tot ver in de 19de eeuw voortduurde.

Het zorgzaam beheer van dit ambachtsarchief door dekens, oudermans, knaap etc... geeft ons een ernstige kijk op de statutaire inrichting van het ambacht (cfr. II: algemene reglementering nrs. 5-49) en verschaft ons tevens inzicht in de werking ervan.

In feite draaide alles rond de ambachtskamer (het bestuur), bestaande uit de dienende dekens en de oud- dekens of ouderlieden bijgestaan door een aantal lagere ambachtsofficieren zoals de roededragers, de keurmeesters, de waard van de werf, de knaap of de *knapine*.

In haar dagelijks bestuur had deze ambachtskamer o.m. heel wat te maken met de toetreding tot en het lidmaatschap van het ambacht (cfr. III.1B-C, nrs. 52-70); zij vertegenwoordigde het ambacht in het stadsbestuur (cfr. III.2 nrs. 71-87) en had als zodanig de kans haar eigen inzichten, die uiteindelijk die van een kaste waren (immers het ambachtsbestuur berustte volledig op coöptatie) via stedelijke verordeningen aan de *gemeyn gesellen* op te leggen, wat dan natuurlijk weer tot conflicten leidde met deze gezellen of suppoosten, die zowel in de 16de als in de 18de eeuw niet aflieten het democratische recht van controle op te eisen op de uitoefening van het bestuur door dekens en ouderlieden (cfr. nrs. 88-91), zowel financieel als op juridisch vlak.

In deze duidelijk sociaal gekleurde antithese vond de leidende kaste dan ook, hoe kon het anders, bondgenoten binnen de andere grote ambachten, met name bij de respectievelijke leidinggevende familiale clans in elk dezer beroepsgroepen (cfr. nr. 91).

Juridische aangelegenheden vormden in wezen het belangrijkste deel van de taak van deze ambachtskamer. In rechte op te treden tegen personen of groepen die het visverkopersambacht in zijn essentie bedreigden, hetzij voor schepenenrechtbank, hetzij voor hogere rechtbanken zoals de Grote Raad of de Raad van Brabant, was een niet onbelangrijke, zij het evenwel niet de hoofdbekommernis van de ambachtskamer in juridicis (cfr. III.4A nrs. 92-119). Interne rechtspraak was één van haar voornaamste bezigheden. De spreekwoordelijke scheldpartijen tussen *viswijven* vormden de numerieke hoofdmoot van het aantal aan dit soort rechtspraak onderworpen zaken (cfr. III.4.B.2.A.a. nrs.130-260). Alle dergelijke delicten werden onder de gemeenschappelijke noemer *injurien* thuisgebracht.

Herberggruzie, concurrentie-conflicten op de overdekte vismarkt, opstandigheid tegen de ambachtsoverheid, alles samen is het een indrukwekkende reeks vonnissen, vallende onder deze rubriek die getuigenis aflegt van het rumoerige en onbuigzame karakter van de doorsnee visverkoper.

Het probleem van de kwaliteit van de te koop geboden vis, waarbij het soms arbitraire en zelfs partijdige optreden van de keurmeester een voortdurende bron van moeilijkheden vormde, was evenmin onbelangrijk (cfr. III.4.B.2.A.b. nrs. 261-279).

Binnen het ambacht bestond er principiële gelijkheid, maar effectieve ongelijkheid tussen suppoosten. Eigenlijk was iedereen visverkoper, maar feitelijk waren er de echte visverkopers die over een visbank beschikten en verder een heel aantal werklieden die verdeeld waren over een aantal neringen en instonden voor de diverse bewerkingen die de vis tussen de verschillende transacties door, onderging: zo de pakkers, de mandedragers, de telders, de zoutdragers en zoutmeters etc...

De strikte reglementering waaraan elk dezer groepen onderworpen was, samen met een duidelijk sociaal onderscheid tussen de eigenlijke visverkopers "met visbank" en de anderen, bracht heel wat conflictstof met zich en vroeg door het feit zelf om rechtspraak door de overheid (cfr. III.4.B.2.A.d. nrs. 289-314).

Tot het rechtsgebied der dekens behoorden eveneens alle inbreuken op de reglementering der vismijn, der overdekte vismarkt etc. (cfr. *ibidem*).

Eigenlijke criminele zaken werden slechts uiterst zelden door de dekens behandeld. Alleen voor de tweede helft der 18de eeuw zijn dekenvonnissen in zulke materie bewaard (cfr. III.4.B.2.A.e. nrs. 315-319).

Dergelijke zaken vielen immers onder de jurisdictie van de schout.

Het waren trouwens dikwijls uit de hand gelopen scheldpartijen en die hoorden dan in eerste instantie wel onder de dekenrechtspraak thuis (cfr. nr. 241), maar kwamen door de ontwikkelingen die er op gevolgd waren terecht onder de bevoegdheid van de rechter van de heer van Mechelen, zijnde de schout. In zulke gevallen ziet men het gebeuren dat de ambachtskamer probeert de zaak uitsluitend voor zich te reserveren, om de betrokken suppoosten op die wijze te onttrekken aan de veel zwaardere straffen der heerlijke rechtspraak.

Uit deze interne rechtspraak der dekens volgde ook heel wat jurisprudentie, zoals bijvoorbeeld contestatie rond al dan niet volbrachte strafbedevaarten, de meest voorkomende strafvorm (cfr. III.4.B.3.1-2. nrs. 324-337).

De eigenlijke ambachtskamer werd in de handhaving der rollen bijgestaan door roeddraggers en keurmeesters, en tenslotte door een knaap of *knapine* die het toezicht

uitoefende op het ambachtshuis en het meubilair dat er zich bevond en verder optrad deels als een soort loopjongen, deels als een soort privé-deurwaarder o.m. i.v.m. de insinuaties aan betrokkenen, der dekenverzoeken (cfr. III.5.a-c. nrs. 348-356).

De bovengenoemde neringen binnen het ambacht hadden elk hun eigen reglementering door de ambachtsoverheid in overleg met de vertegenwoordigers der betrokkenen opgesteld en door de stedelijke magistraat bekrachtigd (cfr. III.6.a-e. nrs. 357-390).

Ook andere ambachten stonden uit de aard van hun bedrijf nauw in contact met de visverkopers; zo de karrebinders en de schippers (cfr. III.7.a-b. nrs. 391-398).

Het ambacht was, zoals elke corporatie, niet uitsluitend een beroepsorganisatie. Naast de professionele banden waren er ook religieuze.

Het ambacht bezat een eigen altaar in de O.L. Vrouwekerk over de Dijle (cfr. III.8.c. nrs. 439-446) en had zijn eigen vormen van religieus-geïnspireerde armenzorg (cfr. III.8.b. nrs. 431-438).

Een zeer aparte plaats nam het visverkopersambacht in op het godsdienstige vlak in vergelijking met de andere ambachten, door zijn voogdij over het St-Jacobsgasthuis en/of -kapel. Deze stichting waarvan de oorsprong in de nevel der tijden verzwinkt, had heel wat eigendommen en inkomsten en diensvolgens een eigen rentmeester en dito financieel beheer. Opgericht voor de opvang van de bedevaarders naar het heiligdom van St Jacob in Galicië, alias van Compostella, raakte dit godshuis mogelijk rond 1300 reeds onder de voogdij van 't visverkopersambacht. Toen in de 16de eeuw de pelgrimstroom vrijwel geheel opgedroogd leek, had het ambacht wel enige moeite om zijn greep op deze instelling te behouden, want de *superintendenten van de gemene huysarmen* achtten het rond 1554 niet meer dan passend dat de niet onbelangrijke inkomsten van de stichting, oorspronkelijk bedoeld voor hun steun aan arme pelgrims, naar de gewone armlastigen zouden gaan, nu er toch vrijwel geen pelgrims meer waren (cfr. III.8.a. nr. 410).

Pijler van de hele werking der ambachtsskamer was het inkomen van het ambacht als corporatie. Voor zover geld macht betekent, leek het voortbestaan van het ambacht zonder meer gekoppeld aan het bestaan van een patrimonium en de daaruit voortvloeiende inkomsten (cfr. III.9. nrs. 447-547).

Een aantal problemen waarrond soms vele tientallen items konden geordend worden werden afzonderlijk gerangschikt, hetzij omdat hun aard niet toeliet ze zonder meer thuis te brengen onder de uitoefening van het bestuur door de ambachtsoverheid, zoals dit wel het geval was voor de items begrepen onder III. *De ambachtsskamer*, hetzij omdat de problematiek waaraan zij refereren te belangrijk en zelfstandig was om onder één van de rubrieken in de boven genoemde paragraaf III weggemoffeld te worden. In feite hadden al deze items in onderwerpen opgedeeld, rechtstreeks betrekking op de eigenlijke vishandel of -verkoop.

Een eerste en fundamentele voorwaarde voor een bloeiend visverkopersambacht was het stapelrecht van vis, zout en haver, in 1301 door Jan II van Brabant en Jan Berthout aan de Stad Mechelen verleend.

Dit recht, dat verplichtte alle te Mechelen aankomende vis ter plaatse bij afslag te verkopen en verbood daarbij vis aan te voeren die reeds elders *ter mijne* was geweest, hield ook in dat de vis die reeds te Mechelen *afgeslagen* was elders vrij kon verkocht worden in detail zonder opnieuw *ter mijne* te moeten komen. Antwerpen, Brussel en Leuven betwistten dit voor hen nadelige privilege niet aflatend tot aan het einde der 18de eeuw (cfr. IV.1. nrs. 548-604).

Een speciale bedreiging van hun vismijn en de monopoliepositie die daar aan, tegenover een min of meer belangrijk gebied, verbonden was, zagen de Brabantse steden, en ook Mechelen in het lastbreken, voornamelijk ten *platten lande*.

Een heel achterland dreigde immers aldus zich in vis te kunnen bevoorraden zonder zich te moeten bedienen van de bevoorrechte visverkopers der besloten steden (cfr. IV.2. nrs. 605-623).

Zeer belangrijk voor de vlotte gang van zaken in de vishandel was de *politie* der vismarkten en de materiële uitrusting ervan, de zgn. overdekte visbanken (cfr. IV.3-4. nrs. 624-667).

Ingevolge de strikte onderworpenheid van de samenleving aan de heersende staatsgodsdienst, het katholicisme, werd één van de belangrijkste voedselverwerkende ambachten, de slagers of *beenhouwers* jaarlijks door 40 dagen durende *black-out* getroffen, de vasten. Om hieraan te verhelpen kregen de slagers de toestemming tijdens de vasten vis te verkopen op de visbanken. Dit bracht voor hen bepaalde verantwoordelijkheden mee, o.m. i.v.m. het onderhoud der overdekte vismarkt, die op hun beurt moeilijkheden met het visverkopers-ambacht genereerden (cfr. IV.5. nr. 668).

Veruit de meest verkochte vis was haring. Een aparte reeks ordonnanties voorzag in de reglementering ter zake (cfr. IV.6. nrs. 669-696).

Geregeld hadden de visverkopersambachten in de diverse steden der zuidelijke Nederlanden belangen te verdedigen waarvan de oplossing lag op een niveau dat hun lokale invloedssferen oversteeg; de politiek van de Oostenrijkse regering in de jaren 1783 betreffende de zgn. *Nationale Visserij* is daarvan een frappant voorbeeld (cfr. IV.7. nrs. 697-721).

Tenslotte woog de fiscaliteit die op de vishandel drukte, in deze periode van hoogtij der indirecte belastingen, vooral dan op de voeding, zwaar door in de problemen waarmee deze actieve, ja zelfs rumoerige corporatie werd geconfronteerd, het hele *ancien régime* door (cfr. IV.8. nrs. 722-768).

Een laatste paragraaf (cfr. V. nrs. 769-780) bundelt de sporen van de afschaffing van het ambacht en de met de waarde van voorteken beklede perikelen die eraan vooraf gingen.

- (1) Op 30 september 1784 stuurde de centrale regering aan alle *corpora* (ambachten, gilden broederschappen etc....) een vragenlijst rond met 12 vragen betreffende hun oorsprong, statuten, invloed, nut, werking etc... Voor Mechelen zijn 62 zulke antwoorden bewaard. Meestal vrij interessant, is het antwoord van het visverkopersambacht toevalligerwijze ongemeen waardevol; niet zozeer omwille van het belang van dit ambacht, als wel omwille van het feit dat dit antwoord opgesteld werd door bovengenoemde amateur-historicus J.J. De Munck, toen reeds auteur van de onvolprezen *Gedenckschriften dienende tot ophelderinge van het leven, lijden, wonderheden ... van den heijlighen ... Rumodus...*, Mechelen, 1777, in -4°, XIII - 284 - XCVII -36p.

Omwille van het belang van dit *traktaat*, want zo mag men het noemen, hebben wij gemeend het in extenso achteraan deze inventaris te moeten publiceren als bijlage (cfr. p.).

- (2) *Bulletin Communal de Malines, Année 1873*, Mechelen, p. 3, 11 en 16-17.